

“CRNO VRILO” — NOVI GROB STARIJEG NEOLITIKA U DALMACIJI

UDK 903.5 (497.5) “6343”
Primljeno/Received: 2003. 07. 07.
Prihvaćeno/accepted: 2003. 09. 15.

Brunislav Marijanović
HR 10000 Zadar
Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
bmarijan@ffzd.hr

U članku se obrađuje novi primjer pokapanja u starijem neolitiku u Dalmaciji. Nalaz potječe iz naselja “Crno vrilo” kod Zadra, a otkriven je tijekom iskopavanja 2003. Riječ je o grobu odrasle osobe pokopane neposredno ispod današnje površine, odnosno na samom kraju trajanja naselja. Grob je orijentiran u pravcu sjever-jug, a pokojnik je položen na lijevi bok s glavom na južnoj strani, izrazito savijenim nogama i rukama savijenim prema licu. Tijelo pokojnika nije položeno u grobnu jamu već na tadašnju površinu, djelomice je ograđeno kamenjem, a djelomice je i zatrpano krupnijim kamenjem. U grobu nisu pronađeni nikakvi prilozni niti je bilo grobnih nalaza. Manji broj ulomaka keramike i pokoja životinjska kost pronađene pri čišćenju kostura potječu iz kulturnog sloja na koji je položeno tijelo. Budući da pokapanje koincidira sa završetkom života u naselju, očigledno je da otkriveni primjer pokapanja ne pripada standardnom postupanju s tijelima mrtvih pripadnika zajednice i za uže shvaćen kult mrtvih nema posebno značenje.

Ključne riječi: naselje, grob, kosturni ukop, impresso-kultura

Protekle su tek tri godine od otkrića i početka iskopavanja naselja impresso-kulture “Crno vrilo” kod Zadra, a već sam u različitim prigodama nekoliko puta izvještavao o dosadašnjim rezultatima istraživanja i različitim aspektima života zajednice koja je ovo mjesto naseljavala u kraćem vremenskom odsjeku starijeg neolitika.¹ Razlog tome su brojne nove spoznaje koje “Crno vrilo” zasigurno već sada afirmiraju kao jedno od najznačajnijih nalazišta impresso-kulture. Naime, premda je u dosadašnjem tijeku istraživanja otvorena površina od 425 m², iskopavanje je još uvijek u svome početnom obliku i teško je predvidjeti kada će biti završeno. Ili, bolje reći, teško je predvidjeti kada će, ne samo prema objektivnim znanstvenim zahtjevima i mjerilima nego i subjektivnim pogledima i željama voditelja, biti moguće procijeniti da je istraženost u svim aspektima dosegla optimum i da su time

istraživačke mogućnosti iscrpljene. Da su potencijali ovoga nalazišta veliki i teško predvidljivi pokazuje i istraživanje u svibnju 2003. koje je, osim potvrde najvažnijih rezultata ranijih godina i njihova obogaćenja nizom novih pojedinosti, polučilo i jedan posve novi rezultat. Naime, u istraživačkoj jedinici na koju je bilo koncentrirano ovogodišnje iskopavanje (Blok C) otkriveni su ostaci kostura individue inhumirane u dijelu naselja obuhvaćenog tom istraživačkom jedinicom. Do otkrića je došlo posve neočekivano, ne zbog toga što je takva mogućnost bila unaprijed isključena, nego zbog okolnosti u kojima je pokojnik pokopan. Naime, ostaci kostura ležali su u kulturnom sloju svega desetak centimetara ispod današnje površine, točnije ispod humusa i subhumusnog dijela sloja. To je razlog zbog kojega se nije mogao uočiti nikakav trag koji bi ukazivao na grobnu jamu ili konstrukciju. Doduše, neposredno ispod

---

¹ Marijanović, 2002, 27 i dalje; Marijanović, 2002a, 123 i dalje; Marijanović, 2002b (u tisku).

Sl. 1a

Sl. 1b

Sl. 1c

humusa na tome su se mjestu vidjeli vrhovi dva-tri krupnija kamena koja su, međutim, mogla pripadati bilo kakvoj drugoj konstrukciji, uključujući tu i stambene substrukcije kakve su na "Crnome vrilu" posve uobičajene. Nažalost tek je oštećenjem dijela lubanje, odnosno kalote i gornje čeljusti postalo jasno da je na tome mjestu izvršeno pokapanje.

Ovakve okolnosti nalaza, odnosno činjenica da je kostur otkriven neposredno ispod današnje površine, svega desetak centimetara ispod humusa, sasvim ga

jasno stratificiraju i u relativnokronološkom smislu posve sigurno vezuju za sam kraj naselja na "Crnome vrilu" (Sl. 1a-c).

Grob je očigledno orijentiran u pravcu sjever-jug s blagom devijacijom prema sjeveroistoku i jugozapadu, a pokojnik, okrenut glavom prema jugu, položen je na lijevi bok tako da mu lice gleda prema zapadu. Lijeva noga izrazito je savijena prema prsima, a desna opuštenija s bedrenom kosti gotovo okomitom prema tijelu. Ruke su savijene i položene prema licu. Uz pokojnika nisu pronađeni nikakvi prilozi, a nije bilo ni grobnih nalaza. Ulomci keramike i životinjske kosti prikupljene prilikom čišćenja kostura nisu dio grobnog inventara nego potječu iz kulturnog sloja na koji je tijelo bilo položeno. Budući da je grob vezan za sam podpovršinski sloj, odnosno nekadašnju površinu, kosti su nešto slabije sačuvane i lako su lomljive. Pokopana je odrasla osoba, ali kako antropološka obrada još nije provedena, pitanja dobi i spola pokopane individue, te druga antropološka pitanja zasada ostaju otvorena. Ipak, polazeći od činjenice da su sačuvani svi zubi, te da stupanj njihove istrošenosti nije posebno velik, starost pokojnika ne bi trebala biti visoka. S druge strane, opći habitus pokojnika ne odaje nikakvu posebnu robusnost. Naprotiv, dosta vitke kosti ukazuju na gracilnu građu, a samim time i vjerojatnu pripadnost mediteranskom antropološkom tipu, što bi se podudaralo s drugim nalazima ove vrste na jadranskom području. Pokojnik nije ukopan nego položen na površinu, pa i ta činjenica potvrđuje već istaknutu podudarnost vremena pokapanja i prestanka trajanja naselja na "Crnome vrilu". Ipak, premda nije položeno u grobnu jamu, tijelo pokojnika nije naprosto ostavljeno bez ikakve zaštite, konstrukcije i stanovita rituala. Naime, nema nikakve dvojbe da je tijelo makar jednim dijelom bilo zatrpano krupnijim kamenjem. To je posve jasno vidljivo kod pokojnikovih nogu, na kojima je ležalo nekoliko većih komada kamena. One su tu naprosto bačene na tijelo, pa zbog toga potkoljenične kosti imaju "stare" lomove do kojih je vjerojatno došlo zbog težine kamenja. Zbog istog razloga kosti desne potkoljenice djeluju poremećeno kao da su u sekundarnom položaju. Izgleda da je tijelo u cijelosti bilo ograđeno kamenjem, što se naročito dobro vidi iza leđa i u donjem dijelu kostura, gdje je postavljeno nekoliko izrazito krupnih komada kamena. Tako krupno kamenje s prednje strane i oko glave nije postojalo, ali je jasno vidljiva koncentracija sitnijeg kamenja; (Sl. 2a-c).

Premda uz kostur nisu otkriveni nikakvi nalazi koji bi ovaj grob kulturno determinirali sami po sebi, raspravljati o njegovoj pripadnosti impresso-kulturi držim posve deplasiranim. Naime, na ovome mjestu nema nikakvih tragova o nastavku života u bilo kojem mlađem razdoblju prapovijesti s kojim bi taj grob makar hipotetski bilo moguće povezati, a način pokapanja i položaj kostura posve odgovara neolitičkom načinu pokapanja. Osim toga, na istočnom jadranskom području, uključujući tu otoke i kontinentalno zaleđe, na naseljima

Sl. 2a

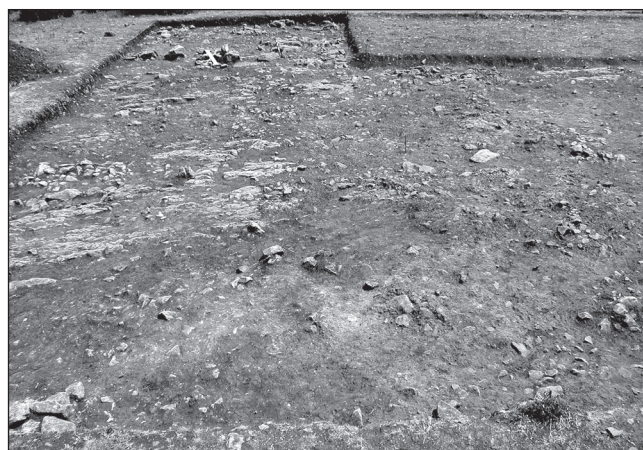
Sl. 2b

Sl. 2c

svih vremenskih odsjeka neolitika i pripadajućih kultura, u različitim su okolnostima već i ranije otkriveni cjeloviti ili parcijalni ostaci ljudskih kostura,² pa nalaz na “Crnome vrilo” u tome smislu nije nikakva posebnost. Svi ti nalazi dio su složene strukture duhovno-religijske kulture, shvaćanja i običaja neolitičkih zajednica ovoga prostora u kojima postoje brojna otvorena pitanja, na koja postoje različita gledanja i o kojima su već iznijeta oprečna mišljenja.³ Nalaz s “Crnog vrila” posve se uklapa u tu sliku i sam po sebi neće bitno pridonijeti razjašnjavanju nijednog od otvorenih pitanja ni na razini neolitika u cjelini ni na razini impresso-kulture. Štoviše, držim da je njegovo otkriće važnije za naselje na kojemu je otkriveno nego za stariji neolitik u cjelini. Stoga ni rasprava o pitanjima pokapanja na razini neolitika ovoga područja na ovome mjestu ne bi imala nikakvoga smisla.

Promatran u prostornom smislu, grob je lociran u sjeverozapadnom dijelu naselja i bliži je njegovoj periferiji nego središtu. Međutim, u ovome trenutku nije moguće sasvim decidirano reći u kakvom odnosu stoji prema nekom nasebinskom objektu, odnosno je li pokapanje provedeno unutar ili izvan nastambe. Naime, iako i u ovome i u neposredno susjednim kvadratima (I, V i VII) postoje slabi ostaci podnice, te ostatke u ovome trenutku nije moguće povezati u jednu sigurnu cjelinu u odnosu na koju bi tada bilo moguće locirati i sam grob (Sl. 3). Slaba sačuvanost podnice posve je razumljiva zbog njezine blizine današnjoj površini, a samim time i izloženosti bržem propadanju. No, ako je suditi prema dosadašnjim rezultatima istraživanja, prema kojima podnice mlađih nastambi leže na prostoru prethodnih i predstavljaju samo njihove obnove, ovo bi pitanje mogla razjasniti dalja iskopavanja.

Sl. 3

² Novak 1955: 266; Batović 1967: 68-70; Benac 1957: 56; Benac 1958: 90; Korošec 1958: 25-26; Marijanović 1981: 12-13; Čečuk & Radić 2001: 82-83.

³ Novak 1955: 266; Batović 1966: 263 i dalje; Batović 1967: 68-70; Benac 1957: 56; Benac 1958: 90; Korošec 1958: 25-26; Benac 1962: 7-9; Marijanović 1981: 12-13; Marijanović 1994: 1 i dalje.

Premda je otkriven samo jedan grob, a u njegovoj najužoj okolici nema naznaka o mogućim drugim, u ovome trenutku, naravno, nije moguće iznijeti nikakvu pretpostavku o eventualnim budućim nalazima. Ipak, ne držim realnim očekivati veći broj ovakvih primjera, a pogotovo ne bi trebalo očekivati pravu nekropolu. To bi bilo posve suprotno onome što dosada znamo o pokapanju u neolitiku na ovome području, a prema svim dosadašnjim otkrićima standard u tome smislu jesu upravo pojedinačni i parcijalni nalazi i odsutnost nekropola. Ako na "Crnome vrilu" još koji grob i bude otkriven, to nimalo neće promijeniti dosadašnje značenje te činjenice, kao što nikakvog posebnog značenja u tome smislu neće imati činjenica ako ovo ostane jedini takav nalaz. No, u slučaju da takvih nalaza bude, onda će osim prostornog odnosa i usporedbi u načinu pokapanja posebno zanimljiv biti njihov stratigrafski odnos, a time bi se otvorila i druga važna pitanja povezana ne samo s različitim kultovima nego s njihovim različitim oblicima i manifestacijama. No, o tome u ovome trenutku ne mogu spekulirati. Na ovome mjestu stanovite mogućnosti, ako ne za malu raspravu, onda barem za razmišljanje, ostavljaju dvije okolnosti i to ako ih se ne promatra odvojeno nego u određenom suodnosu. Naime, već sam naglasio da se ovo pokapanje podudara s vremenom napuštanja naselja koje na tome mjestu više nije obnovljano. Premda se zbog malog broja ovakvih nalaza u starijem neolitiku ne mogu izvoditi nikakvi sigurniji zaključci, ipak ostaje činjenica da potpuna podudarnost u tome smislu još nigdje nije utvrđena. Sama za sebe ta činjenica ne bi morala imati nikakvo posebno značenje jer bi povezanost pokapanja i vremena napuštanja naselja mogla biti i posve slučajna. Međutim, u kontekstu

nekog drugog mogućeg značenja te podudarnosti posebnu bi vrijednost mogla imati i činjenica da je tijelo pokojnika bilo zatrpano krupnim kamenjem, posebice njegovi donji ekstremiteti. Naime, baveći se svojedobno problematikom pokapanja u neolitiku ovoga područja, a u tome posebno i pitanjem specifičnosti parcijalnih pokapanja, iznio sam mišljenje da je u takvim primjerima moguće računati s vrlo karakterističnim oblikom restriktivnih mjera, poduzetih prema pokojnicima za koje se vjerovalo da imaju štetno djelovanje za zajednicu (Marijanović 1994: 3 i dalje). U europskim neolitičkim kulturama postoje brojne analogije koje se kreću od pokapanja u inverznom položaju, vezivanja ruku i nogu, dekapitiranja ili zatrpanja dijela tijela velikim komadima kamenja.⁴ Razlozi vjerovanja u štetno djelovanje pokojnika na zajednicu mogu biti višestruki i polaze od uvjerenja da je trenutak njegova rođenja, smrti ili neki drugi događaj iz njegova života imao izrazito negativne posljedice za čitavu zajednicu. Budući da ni nakon smrti taj pojedinac ne prestaje biti dijelom zajednice, a njegovo dalje štetno djelovanje treba spriječiti, poduzimaju se različite mjere, odnosno postupci koji se pri pokapanjima drugih pripadnika zajednice ne primijenjuju. Slična mišljenja o tim pitanjima u literaturi su već davno iznijeta.⁵

Na "Crnome vrilu" imamo primjer pokapanja koji u svojim najvažnijim odlikama nije usporediv s drugim primjerima neolitičkog pokapanja na ovome području, donji dio pokojnikova tijela prekriven je krupnim komadima kamenja kako bi mu to onemogućilo kretanje, a naselje je napušteno. To bi moglo biti jedno rješenje vremenske podudarnosti pokapanja i napuštanja "Crnog vrila", naravno pod uvjetom da te dvije činjenice stoje u uzročno-posljedičnom odnosu.

⁴ Marijanović 1994: 3 i dalje. Usporediti navedene primjere i citiranu literaturu.

⁵ Marijanović 1994: 3 i dalje. Usporediti citirane interpretacije vezane uz navedene analogije.

POPIS LITERATURE

- Batović 1966 Š. Batović: *Stariji neolit u Dalmaciji*. Zadar, 1966.
Batović 1967 Š. Batović: Pokapanje pokojnika u Smilčiću i kult mrtvih u neolitu Dalmacije. *Arheološki radovi i rasprave JAZU 4-5*, Zagreb, 1967.
Benac 1957 A. Benac: Zelena pećina. *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, N. S. XII, Sarajevo, 1957.
Benac 1958 A. Benac: *Neolitsko naselje u Lisičićima kod Konjica*. Djela 10, Naučno društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1958
Benac 1962 A. Benac: Tragovi kulturnog sahranjivanja u neolitu jadranske oblasti. *Diadora 2*, Zadar, 1962.
Čečuk & Radić 2001 B. Čečuk & D. Radić: Vela spilja — preliminarni rezultati dosadašnjih istraživanja. Znanstveni skup "Arheološka istraživanja na području otoka Korčule i Lastova Vela Luka i Korčula (18.-20. travnja 1991)", Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb, 2001.
Korošec 1958 J. Korošec: *Neolitska naseobina Danilo*. Zagreb, 1958.
Marijanović 1981 B. Marijanović: Ravlića pećina (Peć Mlini). *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, N. S. 35/36, Sarajevo 1981.
Marijanović 1994 B. Marijanović: Neki aspekti pokapanja u neolitiku Dalmacije. *Radovi Filozofskog fakulteta, Razdio povijesnih znanosti, Sv./Vol. 33 /20*, Zadar, 1994.
Marijanović 2002 B. Marijanović: Prilog daljem poznavanju starijeg neolitika u Dalmaciji. *Radovi Filozofskog fakulteta, Razdio povijesnih znanosti, Sv./Vol. 38/26* (2000), Zadar, 2002.
Marijanović 2002a B. Marijanović: Novi nalazi minijaturnih neolitičkih sjekira od jadeita u Dalmaciji. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBIH, XXXII/29*, Sarajevo-Frankfurt am Main-Berlin-Heidelberg, 2002.
Marijanović 2002b B. Marijanović: "Crno vrilo" - novo nalazište impresso kulture u Dalmaciji, *Međunarodni skup "Nova arheološka istraživanja u Hrvatskoj"*, Pula 9.-13. listopada 2002., Izdanja HAD-a, Pula (u tisku).
Novak 1955 G. Novak: *Prehistorijski Hvar*. Zagreb, 1955.

ZUSAMMENFASSUNG

CRNO VRILO - EIN NEUES GRAB DES ÄLTEREN NEOLITHIKUMS DALMATIENS

Schlüsselwörter: Siedlung, Grab, Skelettbestattung, Impresso-Kultur

Im Artikel wird ein neues Bestattungsbeispiel des älteren Neolithikums Dalmatiens bearbeitet. Der Fund stammt aus der Siedlung „Crno vrilo“ bei Zadar und er wurde im Verlauf der Ausgrabungen im Jahr 2003 direkt unter der heutigen Oberfläche entdeckt. Das Grab orientiert sich in Richtung Nord-Süd und darin ist eine erwachsene Person begraben. Der Verstorbene liegt auf der linken Seite mit dem Kopf in Richtung Süden, sein linkes Bein ist sehr stark gebeugt, sein rechtes Bein ist etwas entspannter und seine Arme sind zum Gesicht gebeugt. Der Leichnam wurde nicht ins Grab gelegt sondern auf die damalige Oberfläche, teils ist er eingezäunt und teils mit grossen Steinen zugeschüttet. Im Grab wurden keine Grabbeigaben gefunden und es gab auch keine Grabfunde. Eine kleinere Anzahl Keramikfragmente und hie und da ein Tierknochen wurden beim Säubern des Skelettes gefunden und stammen aus der Kulturschicht, auf die der Leichnam gelegt wurde. Räumlich befindet sich das

Grab im Nordwesten der Siedlung und ist stärker mit deren Peripherie als dem Zentrum verbunden, aber im Augenblick kann man das Verhältnis und die Lage des Grabes zu einer Behausung nicht ganz präzise feststellen.

Gemäss all seiner Merkmale lässt sich dieser Fund in die bisherigen Erkenntnisse anderer neolithischer Siedlungen auf dem weiten Raum der östlichen Adriaküste und dem Hinterland eingliedern. Da es sich auch hier, wie bei all den bisherigen Funden dieser Art um Einzelbeispiele handelt, zeigt das entdeckte Grab nicht die Standardvorgänge mit Leichnamen verstorbener Gemeinschaftsmitglieder und so hat es in diesem Sinne keine besondere Bedeutung im Totenkult. Da indessen die Bestattung mit dem Ende des Lebens in dieser Siedlung zusammentrifft und da der Leichnam teils mit grossen Steinen zugeschüttet ist, könnte man in diesem Beispiel vielleicht einen spezifischen Typus von restriktiven Massen betrachten, die gegenüber einzelnen Gemeinschaftsmitgliedern ergriffen wurden, da diese auf die eine oder andere Weise schädlich für die Gemeinschaft waren.

Übersetzt von K. Muretić

